

Vzhľadom na to, že život a tvorba Leontieva boli výrazne poznačené vyhraneným estetizmom (rôd sám seba nazýval estétom a umelcom myslenia), A. Korol'kov v maximálnej miere zohľadňuje práve leontievovskú estetickú (až elitársku) optiku, jeho estetizujúcu víziu osudov každej kultúry, osobnosti i štátu, kde umelec i mysliteľ tvoria nedeliteľnú jednotu. Podobne ako Dostojevskij, aj Leontiev sa totiž v konečnom dôsledku nádejá, že krása spasí svet. V oddanosti nacionálnej kultúre, v živote v tejto kultúre, a vôbec nie v akejsi „čistote“ krvi spočíva podľa jeho názoru pravosť, ozajstnosť národného sebavyjadrenia. „Všetko je záležitosťou vlastnej kultúry!“ – to je jediný spôsob, ako zachrániť národ a jeho identitu. V protiklade s bežne rozšírenými názormi Korol'kov oprávnene zdôrazňuje, že Leontiev nebol slavianofilom, ale kultúrofilom.

Druhým Leontievovým celoživotným motívom, ktorý sa nástojčivo pripomína v knihe, je náboženská hrôza zo zániku, ustavičné hľadanie vlastného duchovného základu pre spojenie s Bohom. Za prvopočiatok skutočnej viery Leontiev považoval strach. Je to koreň, ktorého plodom je láska. Autor v najrozličnejších súvislostiach zdôrazňuje, že Leontievovi sa podarilo uchopiť plnosť citov povznášajúcich človeka k duchovnosti, ktorú nemožno vyjadriť racionalizovanými pojmami etiky.

Štúdiom pôvodných i druhotných prameňov oprávňuje autora publikácie apelovať na bádateľov, aby *novou optikou* preskúmali fenomén Leontieva, u ktorého konzervativizmus nevystupuje v triviálnom negatívnom zmysle, ale ako tradicionalizmus, taký prepotrebný pre dnešnú, najmä duchovnú obnovu ľudstva. Veď akýkoľvek druh návratu k minulosti Leontiev jednoznačne pokladal za mylný. Nie náhodou preto lapidárne opakoval, že „meniť a meniť sa je nielenže potrebné, ale aj nevyhnutné“. Korol'kovova kniha je nesporným parciálnym dôkazom toho, že pre neštandardné, v mnohých ohľadoch predčasne vyslovené idey Konstantina Leontieva nadišiel čas iného, odtabuizovaného pohľadu. A azda aj naplnenia.

Raisa Kopsová

KOMPLEXNOSŤ NOVOVEKU

CHARLES TAYLOR: Sources of the self. The making of the modern identity (Zdroje osobnej identity. Formovanie modernej identity). Cambridge University Press 1992 (1989), 601 s.

Ešte pred niekoľkými rokmi tí, ktorí vedeli držať krok s dobou a svetom, sami seba považovali za moderných. Dnes je to už ináč, dnes tí, ktorí sú presvedčení, že vedia, ako to dnes vo svete chodí, ako sa dnes vo veľkom svete myslí, sami seba považujú za postmoderných.

Za vývesným štítom „post-moderný“ (ako za všetkými vývesnými štítmami) sa dnes skrýva mnohé: povrch i hĺbka, intelektuálny exhibicionizmus, často všaj aj skľučujúce vedomie, že tie lepšie obdobia má už novoveká európska kultúra za sebou. A ako temer vždy, oveľa zaujímavejšie sú nepriame dôsledky najnovších intelektuálnych víln. Jedným z nich je i oživenie záujmu o „moderné“, teda záujmu o predpoklady, genézu, spôsob vývinu a dôvody zoslabenia tých spôsobov bytia a myslenia, ktoré sme si zvykli spájať s novovekom. Je to nakoniec záujem o podstatné, veď historici – keď prestanú hovoriť o faktoch – sa zhodnú na máločom, temer všetci sa však zhodnú na tom, že v období, ktoré z nedostatku lepšieho označenia nazývame začiatkom novoveku, sa s európskym ľudstvom odohralo niečo podstatné a táto zmena doteraz určuje horizonty nášho života.

Nie, nejde o mapovanie neznámeho. Nakoniec, o ktorom období vieme viac, o ktorom poznáme „viac faktov“ než o renesancii, reformácii a osvietenstve? Nejde teda o to, uvidieť prvýkrát, ide o to, aby sme už známe videli ináč, a to na pozadí „konca novoveku“.

V dejinnom dianí sa vždy k sebe tlačia zlomy s nadväznosťami: môžu sa meniť vlády a režimy, hranice krajín i ekonomické systémy, takisto sa drasticky môžu meniť spôsoby chápania zmyslu nášho konania a trpenia. Všetky tieto dejinné hrany a ostria sú však pribrusované a otupované každodennosťou, až v nej sa naozaj ukáže, o čo naozaj ide, tam to „dejinne nové“ získava alebo stráca svoju tvár. Dejinná „sila“ nových ideí a inštitúcií sa však nakoniec vždy meria tým, ako dokážu – či už v dobrom, alebo v zlom – ovplyvniť náš každodenný život.

Príchod novoveku znamenal komplexnú zmenu. Postupne, nie však rovnomerne, sa zmenilo všetko: idey, inštitúcie, ľudia. Mnohokrát, z rôznych hľadísk a dôkladne sa už písalo o tom, ako sa s príchodom novoveku zmenil spôsob nášho myslenia, spôsob prejavovania našej vôle a vyjadrovania našich pocitov. Práve tak mnoho dôležitého vieme o tom, ako sa menili formálne i neformálne vzťahy medzi ľuďmi. O tom všetkom vieme veľmi veľa. Málo však doteraz vieme o tom, ako sa menilo sebaopínanie človeka, ako sa menil jeho vzťah k sebe samému. Toto je doteraz najslabšie pole výskumu, i keď sem už na začiatku tohoto storočia smerovali prieskumy Maxa Webera a Georga Simmela, na toto sa zameriavali bádatelia Norberta Eliasa a Michaela Foucaulta. A sem smerujú i úvahy Charlesa Taylora, jedného z najpozoruhodnejších syntetikov, tohto takého vzácneho typu v súčasnej filozofii.

Téma statusu osobného ja je jednou z najdôležitejších v súčasnom filozofickom diskurze. Kniha kanadského filozofa CHARLESA TAYLORA *Zdroje osobnej identity* spája doteraz rozdielne sa vyvíjajúce aspekty diskusií okolo statusu osobného, spája analytické prístupy s historickými skúmaniami.

Charles Taylor sa sústreďuje na jeden historikmi dosť zanedbávaný, možno však najdôležitejší aspekt formovania sa novoveku: chce vedieť, ako sa „utvára“ novoveký človek, ako rozumie sám sebe a ako sa toto rozumemie podieľa na spôsobe jeho bytia. Ide teda o portrét osobnej identity moderného človeka, o to, ako došlo k tomu, že moderný človek sa považuje za subjekt, za autonómne a slobodné individuum. Takéto sebaopínanie sa nám dnes už zdá temer byť samozrejmosťou a každé narušenie našej autonómnosti pociťujeme ako odklon od normy a od normálneho. Taylor však vychádza z presvedčenia, že tento „inštinkt autonómnosti“ nadobúda konkrétnu podobu až v horizonte určitej kultúry, až pod vplyvom konkrétnych konfigurácií ideových motívov. Tie sa potom stávajú pozadím našich morálnych intuícií. A tu sme vlastne pri ciele Taylorových úvah: ide mu o rekonštrukciu ideového pozadia morálnych intuícií moderného človeka.

Taylora zaujímajú idey, teda filozofické, teologické alebo estetické teórie, len do tej miery, do akej sa viažu na PRAKTIKY, teda na štandardné, osvedčené spôsoby sociálneho konania. Praktiky Ch. Taylor charakterizuje ako „viac alebo menej stabilné konfigurácie sociálneho konania, ktorého podoby sú určené istým vzorom toho, čo je a čo nie je dovolené“ (s. 204). Praktikami sú teda tie konania, ktoré v sebe zahŕňajú aj isté pochopenie, istú interpretáciu skutočnosti, resp. tie, ktoré istým spôsobom udeľujú skutočnosti zmysel. Sem napr. patrí spôsob výchovy a disciplinovania detí, spôsob správania sa k svojim i cudzím, nakoniec i spôsob starosti o naše materiálne blaho.

Naozaj, spôsob výchovy detí charakteristický pre určité obdobie a pre určitú kultúru predsa vždy zahŕňa v sebe predstavu o tom, čo je človek, akým má byť, v čom je zmysel jeho existencie, i keď táto predstava nemusí byť (a obyčajne ani nie je) teoreticky explikovaná.

Idey sú zo stanoviska Ch. Taylora predovšetkým výsledkom pokusov premyslieť praktiky, zdôvodniť ich. Sú však i idey bez praktík, tak isto ako aj praktiky bez ideí.

Ani na úrovni praktík novovek nie je jednotným, a už vôbec nie „organickým“ celkom. I praktiky sa dostávajú do sporov, vzájomne sa zoslabujú alebo zosilňujú. Dejinnú zmenu na

úrovni praktík Taylor vysvetľuje ako výsledok konvergenencie mnohých zmien v praktikách, ktoré sa dovtedy vzájomne temer neovplyvňovali. Zmena na úrovni praktík je vždy sprevádzaná i zmenami na úrovni ideí a inštitúcií, pričom nemá príliš veľa zmyslu hľadať „prvú príčinu“ zmien. Taylor je dôsledne proti hľadaniu VZORCA dejinných zmien.

Formovanie sa sebauvedomenia moderného človeka Taylor sleduje v niekoľkých prieroch: skúma, ako sa utvára vedomie (cítienie) osobitosti vnútorného sveta človeka, ako sa na tom podieľali antické a kresťanské postoje, ako aj postoje, ktorých pozadím je už špecificky novoveký naturalizmus a k nemu polemicky pridružený romantický expresivizmus.

Druhým motívom, ktorý Taylor sleduje, je afirmácia každodennosti ako priestoru autenticity. A znovu sleduje konvergenciu zdanlivo protichodných myšlienkových motívov: napr. protestantskej teológie a nového určenia úloh vedeckého poznania, tak, ako sa s ňou stretávame v teóriách Francisa Bacona a René Descarta. Dôležitú úlohu tu zohrali i rôzne formy racionalizovaného kresťanstva, ktoré už nechcelo byť náboženstvom strachu a stávalo sa náboženstvom lásky.

Dôležitým momentom bola zmena ponímania prírody. Znovu, niet tu vzorca. Rozdielne koncepcie prírody – mechanicizmus a romantizmus patria k tomu istému súboru možností – spája len to, že „význam“ prírodného diania je stanovovaný vzťahom k človeku, k spôsobu, akým chápe sám seba. A práve tu sa prejavuje vari najčastejšie diskutovaná charakteristika novoveku: škrtnutie objektívnej účelovosti. Hodnoty nie sú ničím, čo by patrilo ku „skutočnosti“ samej, vždy sú ničím, čo je tu len vo vzťahu k človeku. Taylor venuje pozornosť tendenciám v modernom umení, ktoré sa snažia prekonať hodnotovú vyprázdnenosť sveta, dať sa znovu osloviť zmyslom skutočnosti samotnej, objektívnymi významovými súvislosťami.

Posledná časť Taylorovej knihy je venovaná konfliktom modernity. Prvá zóna konfliktov sa otvára okolo problémov konštitutívneho dobra. Moderní ľudia sa dokážu dohodnúť o kritériách, podľa ktorých posudzujeme morálnu hodnotu konania, nevedia sa však dohodnúť (a niektorí to ani nepovažujú za potrebné) na zdôvodnení týchto kritérií. Odtiaľ potom u mnohých tendencia k čisto procedurálnym etikám.

Druhá zóna konfliktov je spätá s napätím medzi inštrumentalizmom konštitutívnym pre modernitu a rôznymi formami odporu proti nemu; tie sa najčastejšie opierajú o romantizmus s jeho ideálom sebarealizácie osobnosti. Tretí rad konfliktov sa otvára ako spor o „cenu“, ktorú moderný človek platí za svoju modernosť. Tento spor poukazuje na napätia, ktoré sa objavujú vo vzťahu morálnych štandardov a hodnôt sebarealizácie.

Ch. Taylor sa pokúša ukázať, z akých protirečivých motívov je utvorený moderný „svetonázor“, predovšetkým jeho jadro, teda sebaepochopenie moderného človeka. Teizmus, naturalizmus a expresivizmus vstupovali do mnohých aliancií a protivenstiev, navzájom sa ovplyvňovali a vytvárali raz trvanlivejšie, inokedy zasa vratkejšie konfigurácie. Tak odporcovia, ako aj prívrženci „princípu modernosti“ majú sklon nevidieť komplexnosť novovekého seba-vedomia, nevidieť skutočné zdroje „lesku a biedy“ novoveku. Charles Taylor chce obhájiť novovek tak proti jeho príliš horlivým obhajcom, ako aj proti jeho radikálnym nepriateľom, ktorí odmietajú rozlišovať. Filozoficky rozmyšľať však vždy znamenalo aj (alebo predovšetkým) rozlišovať.

František Novosád